

θησεν ἐκδιδόμενον μέχρι τοῦ ἔτους 1884, νὰ πορίσῃ νέαν δύναμιν εἰς τὴν ἐγελικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ μαρτυρεῖ πάντως τὴν διατήρησιν τῶν θεωριῶν τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Τὰ διανοήματα ἐκείνου κατήρδευον γονίμως τὰ πεδία τῶν παντοίων ἐπιστημῶν καὶ ἐπέδρων λυσιτελῶς ἐπὶ πάντας τοὺς φιλοσοφοῦντας οὐδὲ τῶν ἀντιπάλων ἐξαιρουμένων. Καὶ ὅτε ἡ Σχολὴ ἀπώλεσε τὴν ὑπεροχὴν, ἐξηκολούθουν νὰ ὑπάρχωσι θερμοὶ τοῦ Ἐγέλου θιασῶται. Συμπληρουμένοι δὲ τῷ 1870 αἰῶνος ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἰδρυτοῦ συνέγραψαν περὶ αὐτοῦ ἱκανοὶ ἀξιολόγους πραγματείας· οὕτως ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Michelet «Ὁ Ἐγελος, ὁ ἀνεξέλεγκτος φιλόσοφος τοῦ κόσμου», ὑπὸ τοῦ Rosenkranz «Ὁ Ἐγελος ὡς Γερμανὸς ἐθνικὸς φιλόσοφος», ὑπὸ τοῦ Köstlin «Ὁ Ἐγελος ἀπὸ φιλοσοφικῆς, πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀπόψεως».

2. Συνεχιστὴς τῆς ἐγελικῆς παραδόσεως καὶ θερμὸς προστάτης αὐτῆς ἐγένετο ὁ Ἀδόλφος *Lasson*¹, ὅστις μετ' ἀδιαλείπτου καρτερίας καὶ σπανίας ζωηρότητος προυθυμήθη καθ' ὄλον τὸν βίον νὰ διαδώσῃ τὰς θεωρίας ἐκείνου. Γνωματεύει ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς καθαρᾶς νοήσεως, οἷα ἤρξατο διὰ τοῦ Καντίου καὶ ἐκορυφώθη διὰ τοῦ Ἐγέλου, εἶναι ἡ ἀρίστη τῆς φιλοσοφίας μορφή. Θεωρεῖ λοιπόν, ὅπως καὶ ὁ Ἐγελος, τὴν φιλοσοφίαν ὡς ἔργον τῆς καθαρᾶς νοήσεως τῆς μὴ ἐγκρινούσης ἄλλην τινὰ παρ' ἑαυτὴν προϋπόθεσιν. Προσέτι σπουδάζει ἐπιμελῶς νὰ ἀποφύγῃ τὴν παρεξήγησιν ὅτι αἱ κατηγορίαι τῆς λογικῆς εἶναι τὸ μόνον πραγματικόν· προσδίδει δὲ εἰς τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν τοιαύτην τροπὴν, ὥστε νὰ ἐκδέχεται τὸ πνεῦμα οὐχὶ ἀπλῶς ὡς νοοῦν ὑποκείμενον ἀλλ' ὡς βούλησιν καὶ σκοπόν, θεὸν δημιουργόν. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον προσεγγίζει τὴν ἐγελικὴν θεωρίαν πρὸς τὴν ἀριστοτελικὴν διανόησιν καὶ προχωρῶν ὑποτάττει τὸν θεωρητικὸν νοῦν εἰς τὸν πρα-

ἐργασίας τοῦ Erdmann καὶ τοῦ Kuno Fischer καὶ τοῦ Rosenkranz· ἐν τῇ ψυχολογίᾳ ἐξῆρον παλαιότερας ἐργασίας τοῦ Erdmann καὶ τοῦ Michelet καὶ τοῦ Rosenkranz· τὴν ἀξίαν τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἱστορίας ἀπέδιδον εἰς τὸ ὅτι τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία ἠρμηνεύθη ὑπὸ τοῦ Ἐγέλου ἐκ τῆς ἰδέας· ἐν τῇ αἰσθητικῇ καὶ τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας παρατήρουν ὅτι ἡ Σχολὴ αὐτῶν ἔχει τὴν ὑπεροχὴν ἀναμφίλεκτον· μόνον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς θρησκείας λείπει εἰσέτι—ἔλεγον—ἡ κριτικὴ ἀναγνώρισις καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς φύσεως δυσχεραίνει ἢ προκατάληψις τὴν παραδοχὴν τῶν ἐγελικῶν θεωριῶν.

¹ Ὁ Ἀδ. Lasson τῷ 1832 γεννηθεὶς ἐσπούδασε θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν· ἐδίδαξεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου καὶ ἀπέθανε τῷ 1917 καταλιπὼν ἄλλα τε συγγράμματα καὶ τὸ «Σύστημα τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου» (1882).

κτικὸν λόγον τὸν ἀποκαλυπτόμενον ἐν τοῖς μεγάλοις θεσμοῖς τοῦ οἴκου (ἡθους) καὶ τοῦ σχολείου (ἠθικῆς), τῆς πολιτείας (δικαίου) καὶ τῆς ἐκκλησίας (θρησκείας)· εὕρισκει δὲ τὸν ἔσχατον τῆς ὑπάρξεως σκοπὸν ἀποκεκαλυμμένον οὐχὶ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ φιλοσόφου ἀλλ' ἐν τῇ θρησκευτικῇ ζωῇ τῆς ἀνθρωπότητος ¹.

3. Ἡ ἐγελικὴ φιλοσοφία ἀνεκαινίσθη κατὰ τινα τρόπον καὶ ἀνεζωπυρήθη οὐ μικρὸν ὑπὸ τῆς νέας καντιακῆς διανοήσεως τῆς ἐκπροσωπομένης ὑπὸ δύο Σχολῶν, ὧν ἡ μὲν ἑτέρα εἶναι ἡ τοῦ Μαρβούργου ἢ δ' ἄλλη ἡ τῆς Βάδης. Ἡ Μαρβούργιος Σχολὴ ἐπειράθη νὰ ἐμβαθύνῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὴν καντιακὴν φιλοσοφίαν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἀρχῶν· πρὸς τοῦτο δὲ διετήρησεν οὐχὶ πάσας τὰς θεωρίας τοῦ φιλοσόφου τῆς Καινιξβέργης ἀλλὰ μόνον τὰς θεμελιώδεις ἐξ αὐτῶν. Ὁ ἀρχηγέτης τῆς Σχολῆς *Cohen* ² ἀποκλίνων τοῦ Καντίου δὲν παραδέχεται ὅτι δύο ὑπάρχουσι τῆς γνώσεως οἱ συντελεσταί, ἤτοι ἡ ἐποπτεία (αἴθησις) καὶ ἡ νόησις, οὐδ' ὅτι ἡ νόησις ἐνεργεῖ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατ' αἴσθησιν δεδομένων ³. Ἀρνεῖται δηλαδὴ εἰς τὰ αἰσθήματα αὐτοτέλειαν καὶ δύναμιν γνωστικοῦ παράγοντος καὶ ἐκλαμβάνει αὐτὰ ὡς «ἐρωτηματικά» καὶ παρεμφερῆ πρὸς τὸ Χ τῶν μαθηματικῶν ἐξισώσεων, ὡς τὰ ἄγνωστα μεγέθη ἅτινα ἡ νόησις ἐπιζητεῖ νὰ καθορίσῃ ἐξ ἑαυτῆς. Οὕτω δεδομένα ἡμῖν εἶναι οὐχὶ ὄντα, καθὰ συνήθως νομίζεται, ἀλλὰ μόνον «ψελλίσματα» τῶν αἰσθημάτων καὶ κυρίως ἡ νόησις τείνουσα νὰ καθορίσῃ αὐτὰ καὶ παραγάγῃ ἐκ τοῦ χάους ἑνιαῖον καὶ εὐρυθμον κόσμον. Ἡ περὶ γνώσεως ἄρα θεωρία ἄρχεται οὐχί, ὡς

¹ Ἀρχὴ καὶ τέλος τῆς ἐπιστήμης εἶναι κατὰ τὸν Lasson ἡ ἀπόλυτος ἀνύψωσις τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς συνειδήσεως, ὥστε νὰ θεωρῆ τὰ ἐπὶ μέρους πεπερασμένα πνεύματα καὶ πάντα τὰ φαινόμενα ὡς βασιλεῖον τῶν σκοπῶν, ὡς σειρὰν μέσων πρὸς τὸν ἀκρότατον σκοπὸν, ἵνα δηλαδὴ ἀποκαλυφθῇ ὁ δημιουργὸς θεὸς καὶ ἐπανέλθωσιν εἰς αὐτὸν πάντα τὰ ὄντα.

² Ὁ Hermann Cohen ἐγεννήθη τῷ 1842· τῷ 1876 ἐγένετο καθηγητῆς ἐν Μαρβούργῳ, ὁπόθεν ἀποχωρήσας τῷ 1912 ἔζη ἔκτοτε ἐν Βερολίνῳ καὶ ἀπέθανε τῷ 1918. Ἐν τρισὶ συγγραφαῖς διέλαβε περὶ τοῦ φιλοσοφήματος τοῦ Καντίου, τὸ δ' ἴδιον σύστημα ἀνέπτυξεν ἐν ἑκτενεῖ ἔργῳ «System der Philosophie» ἐπιγραφομένῳ, οὗ ὁ μὲν πρῶτος τόμος περιέχει «τὴν λογικὴν τῆς καθαρᾶς γνώσεως» (1902, 4η ἔκδ. 1922), ὁ δὲ δεῦτερος «τὴν ἠθικὴν τῆς καθαρᾶς βουλήσεως» (1904, 4η ἔκδ. 1923), ὁ δὲ τρίτος «τὴν αἰσθητικὴν τοῦ καθαρῶν συναισθήματος» 2 τόμ. 1911, 2α ἔκδ. 1923).

³ Τὸ τοιοῦτο, λέγει, θὰ ἦτο βλάβη τῆς ἰδιαζούσης τῷ ἀνθρώπῳ αὐτονομίας καὶ καθαρότητος τῆς νοήσεως.

ἐπρέσβευεν ὁ Κάντιος, ἀπὸ τῆς ἐποπτείας ἀλλ' ἀπὸ τῆς νοήσεως, ἣτις πρέπει νὰ θεωρηθῆ οὐχὶ ὡς ψυχολογικὴ ἐνέργεια ἀλλ' ἀπλῶς ὡς λογικὸν περιεχόμενον. Ἀπορριπτομένης τῆς ψυχολογικῆς καὶ τῆς ἐμπειρικῆς ἐκδοχῆς ὑπολείπεται ἡ λογικὴ, ἣς ἔργον εἶναι νὰ καθορίσῃ τὰ «ἀπεργαστικά», τὰ «γενεσιουργὰ» μέρη τῆς καθαρᾶς νοήσεως· διότι ἡ ἀληθὴς νόησις εἶναι δημιουργικὴ, «νόησις τῆς γενέσεως». Λοιπὸν ἡ λογικὴ καθορίζει ἀμέσως ἐξ ἑαυτῆς τὴν κανονικότητα καὶ ἐσωτερικὴν φύσιν τῆς ἐπιστημονικῆς συνειδήσεως τῶν ὄντων, τουτέστι δεικνύει τὰς ἐννοίας δι' ὧν νοοῦμεν τὰ ἐκάστοτε ὑποκείμενα τῆς ἐπιστήμης. Βάσις δὲ τῆς ὅλης ἐπιστημονικῆς συνειδήσεως καὶ ἐπομένως θεμέλιον τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν εἶναι ἡ μαθηματικὴ καὶ δὴ καὶ ἡ μαθηματικὴ φυσικὴ. Ἐνταῦθα χρησιμοποιεῖται ἡ τοῦ Καντίου «ὑπερβατικὴ μέθοδος», ἣτις ποιεῖ συνειδητὰς τὰς τε τυπικὰς καὶ τὰς ὑλικὰς προϋποθέσεις τῶν κατὰ μέρος ἐπιστημῶν καὶ δεικνύει πρὸ πάντων ὅτι αἱ ὑπέροταται ἐννοιαί, δι' ὧν ἐργάζεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, τουτέστιν αἱ κατηγορίαι¹ δὲν κατάγονται ἐκ τῆς ἐμπειρίας ἀλλ' εἶναι ἀνεξάρτητοι αὐτῆς (a priori) καὶ ἀκριβέστερον εἶπεν εἶναι ὅροι αὐτῆς. Αἱ κατηγορίαι εἶναι αἱ λογικαὶ προϋποθέσεις πάσης ἐμπειρίας, οἷον αἱ ἀπόψεις καὶ ἀρχαί, καθ' ἃς κατατάττομεν τὴν ὕλην τῆς ἐμπειρίας· τὸ ἀντικειμενικὸν δ' αὐτῶν κῦρος παρέχει ἡ ὑπερβατικὴ μέθοδος δεικνύουσα ὅτι αἱ ὑπέροταται ἐννοιαί εἶναι οἱ ἀναγκαῖοι ὅροι καὶ τὰ μέσα τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἀντικειμένων καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι ἄνευ ἐκείνων πᾶσα ἐπιστημονικὴ γνῶσις θὰ ἦτο ἀδύνατος.

Ἐπακολούθημα τῆς ἀρνήσεως τῶν ἐποπτειῶν ὡς παράγοντος τῆς γνώσεως ἦτο ἡ ἐγκατάλειψις τῆς διακρίσεως, ἣν ὁ Κάντιος ἐποιεῖτο μεταξὺ τοῦ φαινομένου καὶ τοῦ ὄντως ὄντος. Ὁ Cohen καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπορρίπτουσι τὴν ἐννοίαν τοῦ καθ' αὐτὸ ὄντος καὶ δοξάζουσιν ὅτι δὲν ὑπάρχει ὄν ἀνεξάρτητον τῆς ἡμετέρας νοήσεως. Τὰ ὄντα δηλαδὴ εἶναι διὰ τῆς νοήσεως, ὑπάρχουσι μόνον καθ' ὅσον νοοῦνται. Ὅθεν ἰσχύει ἡ γνωσιολογικὴ ἀρχή, καθ' ἣν νοεῖν (περιεχόμενον τῆς νοήσεως) καὶ εἶναι (ἀντικείμενον τῆς νοήσεως) ταυτίζονται· τὸ ὄν εἶναι μόνον νόημα ἢ, ὡς λέγει ὁ φιλόσοφος, «τὸ ὄν δὲν εἶναι αὐτοτελὲς ἀλλ' ἡ νόησις γεννᾷ αὐτό». Ἐν ἄλλοις λόγοις τὸ ὄν, τὸ ἀντικείμενον γεννᾶται ἐν

¹ Κατηγορίαι εἶναι πλὴν ἄλλων αἱ ἐννοιαί τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, τοῦ ἀπείρου μικροῦ, τοῦ ἀριθμοῦ, τῆς κινήσεως, τῆς αἰτιότητος.

² Ὡς κύριος τύπος τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ εἶναι θεωρεῖται ἡ κρίσις, συντελουμένη διὰ τῶν κατηγοριῶν. Ἡ κρίσις εἶναι ἡ τῆς γνώσεως ἐνότης, μεθ' ἣς δίδεται καὶ ἡ ἐνότης τοῦ ἀντικειμένου.

τῇ γνώσει καὶ μετὰ τῆς γνώσεως. Τὰ νοήματα, εἰς ἃ προσνέομεν ἀντικειμενικὸν κῦρος, δὲν ἀπεικονίζουσι τὸ ὄν ἀλλ' εἶναι αὐτὰ τὸ ὄν. Πᾶν δ' ὅτι εἶναι «ἐκτός», «ἐπέκεινα» τῆς νοήσεως (transzendent) θεωρεῖται ὡς ἀνόητον, «τὸ ὄντως ὄν εἶναι φάντασμα». Τούτων οὕτως ἐχόντων εὐδῆλον ὅτι ἡ νόησις εἶναι ὅλως αὐτοτελῆς καὶ δὲν συνάπτεται πρὸς δεδομένον περιεχόμενον ἀλλὰ γεννᾷ τὰ ἀντικείμενα τῆς γνώσεως διὰ δημιουργικῆς ἐνεργείας. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἡ γνωσιολογία τοῦ Καντίου ἀπαλλάττεται παντὸς ἐμπειρικοῦ στοιχείου καὶ διαμορφοῦται εἰς καθαρὸν ὀρθολογισμόν· ἡ φαινομενολογία ἐκείνου ἀναπτύσσεται εἰς λογικὴν *ιδεοκρατίαν ἢ παλλογίαν*¹.

Ἡ «κριτικὴ ἰδεοκρατία», ὡς χαρακτηρίζει αὐτὸς ὁ Cohen τὸ ἑαυτοῦ σύστημα, δὲν ἀρνεῖται τὴν πραγματικότητα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀλλὰ ποιεῖ ἐναργῆς ὅτι ἐγγύησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ παρέχει οὐχὶ ἡ αἴσθησις ἀλλ' ἡ νόησις, καθ' ὅσον ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τῶν αἰσθημάτων παράγει τὰ ἀντικείμενα ὡς τοιαῦτα. Ἡ ἰδεοκρατία εἶναι κατὰ τὴν Μαρβούργιον Σχολὴν ἡ «ἀληθὴς πραγματοκρατία» καὶ οὐχὶ ἡ ἀφελὴς ἢ ὑπολαμβάνουσα ὅτι δῆθεν ὅλος ὁ κόσμος τῶν ὄντων εἶναι ἡμῖν δεδομένος ἔτοιμος καὶ ὅτι κατὰ τὴν γνῶσιν ἀπεικονίζεται οὗτος ἀπλῶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ πνεύματι. Τὰ ὄντα ὅμως δὲν εἶναι «δεδομένα» ἀλλὰ προτεθειμένα ὡς προβλήματα πρὸς λύσιν καὶ καθορισμόν.

Ὁ ὀρθολογισμὸς τοῦ προκειμένου φιλοσοφήματος ὑπομιμνήσκει ἐν πολλοῖς τὸν Ἑγελον καὶ προϋποθέτει ὅτι μόνη ἡ καθαρὰ καὶ ἀρχέγονος νόησις, νόησις δηλονότι νοοῦσα καὶ ἅμα γεννῶσα τὸ ὄν, δύναται νὰ παράσχη ἀποδεικτικὴν βεβαιότητα. Ὁ Cohen ἀρνεῖται, ὅπως καὶ ὁ Ἑγελος, τὴν διαφορὰν καθαρᾶς ἐποπτείας καὶ νοήσεως καὶ ἀντιτάττεται κατὰ τῆς παραδοχῆς δεδομένων στοιχείων εἰς τὴν νόησιν. Παραδέχεται δὲ παραπλησίως τούτῳ — εἰ καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις διαφέρει — τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν τῆς καθαρᾶς καὶ τῆς ἱστορι-

¹ Ὅπως ἡ λογικὴ ζητεῖ τοὺς ὄρους τῆς γνώσεως οὕτω καὶ ἡ ἠθικὴ ἀνερευνᾷ τοὺς ὄρους τῆς ὀρθῆς βουλήσεως καὶ ἐνεργείας. Καὶ οἱ ὄροι οὗτοι εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας (a priori), διότι ἡ ἐμπειρία δεικνύει πάντοτε τὸ τί εἶναι καὶ οὐχὶ τί πρέπει νὰ εἶναι. Εὐρίσκεται δὲ ὡς ἠθικὸς γνώμων τὸ καθ' ἡκὸν· ἀξίαν ἔχει ἡ βούλησις καὶ πράξις ἢ γινομένη μόνον χάριν τοῦ καθήκοντος. Κατὰ ταῦτα ὁ Cohen συμφωνεῖ ὅλως τῷ Καντίῳ. Ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀφίσταται αὐτοῦ ἐν τῇ αἰσθητικῇ (καλλολογίᾳ) ἀποφαίνων ὡς ὄργανον τῆς τέχνης τὸ συναίσθημα καὶ δὴ τὸ «καθαρὸν» συναίσθημα, ἤτοι «τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν ἄνθρωπον καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν φύσιν θεωρούμενον».

κῆς κινήσεως τοῦ λόγου. Ὡσαύτως μετέρχεται παρεμφερῆ μέθοδον, ὅποτε χωρεῖ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ ἀφηρημένου εἰς τὸ συγκεκριμένον, ἀπὸ τῶν κατηγοριῶν τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς εἰς τὰς κατηγορίας τὰς ἀφορώσας τὸν ἄνθρωπον ὡς ἱστορικὸν ὄν¹. Ὅπερ δὲ σπουδαιότερον εἶναι τὸ ἤδη εἰρημένον, ὅτι δέχεται τὴν γένεσιν τοῦ ὄντος διὰ τῆς νοήσεως². Πᾶσαι αὐταὶ καὶ ἄλλαι τοιαῦται συμφωνίαι³ τοῦ Cohen πρὸς τὸν Ἐγγέλον προέρχονται κυρίως ἔκ τινος κοινῆς τάσεως, ὅπως διαμορφώσωσι τὴν καντιακὴν ἰδεοκρατίαν εἰς ἑνιαῖον σύστημα συνυφαίνοντες πλατωνικὰ διανοήματα καὶ ταυτίζοντες τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς Πλάτωνος καὶ Καντίου⁴.

4. Σαφέστερος τοῦ Cohen, οὗ ἡ φράσις διαγράφεται σκοτεινὴ καὶ δυσνόητος, εἶναι ὁ ὁμόφρων καὶ συνάδελφος *Natorp*⁵. Καὶ οὗτος τρεπόμενος ἐπὶ τὴν λογικὴν ἰδεοκρατίαν ἀπορρίπτει τὸν δυῖσμον ἐποπτείας καὶ νοήσεως καὶ ἐγκρίνει μόνον τὴν «καθαρὰν νόησιν». Δὲν ὑπάρχει καὶ κατ' αὐτὸν δεδομένον τι πραγματικόν, δὲν εἶναι εἰς τὴν νόησιν ὄν τι μὴ τιθέμενον ἐν αὐτῇ τῇ νοήσει· τὸ ὄν εἶναι προσδιορισμὸς τοῦ νοεῖν καὶ ἐπίτευγμα τῆς καθαρᾶς νοήσεως. Πραγματικόν, «γεγονός», λέγει, εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ σύνδεσις τῶν προσδιορισμῶν τοῦ νοῦ, ἡ πρώτη δ' ἐνέργεια τῆς γνώσεως εἶναι «προσδιορισμὸς παρέχων εἰς πᾶν ὄν, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει τῇ νοήσει, τὸν τύπον τῆς λογικῆς σαφη-

¹ Οὐχ ἤττον συμφωνεῖ καὶ ἐν τῇ διαρθρώσει τῶν μελῶν τοῦ συστήματος ποιῶν ἕκαστον μέρος συνέχειαν καὶ συμπλήρωσιν ἄλλου προηγουμένου.

² Ἄλλ' ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ παροραθῇ ἡ διαφορὰ καὶ ὑπεροχὴ τοῦ Ἐγγέλου, οὗτινος ἡ μεταφυσικὴ ἰδεοκρατία μεταβάλλεται ὑπὸ τοῦ Cohen εἰς λογικὴν ἰδεοκρατίαν ἐνυπάρχουσαν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν νοούντων ὑποκειμένων.

³ Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παροραθῶσιν ἱκαναὶ διαφοραὶ, ἐν αἷς εἶναι καὶ ἡ τοῦ θεοῦ ἔννοια. Ὁ Cohen δηλαδὴ ἀφίσταται τῆς πανθεΐας καὶ ἐκδέχεται τὸν θεὸν ὡς τὸ ἠθικὸν ἰδεῶδες, «τὸν σκοπὸν εἰς ὃν κατευθύνομεν τὴν ἠθικὴν ἐνέργειαν».

⁴ Ἐὰν τοιαύτη τις ἐκδοχὴ καὶ ἐρμηνεία τοῦ Πλάτωνος ἀντιστοιχῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἢ τοῦναντίον ἀποτελῇ σύμφυρσιν πραγμάτων διαφόρων, εἶναι ἄλλο καὶ ἰδίᾳς μελέτης ἄξιον ζήτημα.

⁵ Ὁ Παῦλος Natorp ἐγεννήθη ἐν Düsseldorf τῷ 1854· ἐγένετο κηθηγῆτης ἐν Μαρβούργῳ τῷ 1885 καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1924. Πλὴν πολλῶν ἱστορικῶν καὶ παιδαγωγικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν βιβλίων ἔγραψε μικρὰς πραγματείας εἰς τὴν συστηματικὴν φιλοσοφίαν ἀναφερομένας. Μείζονα ἔργα ὑποτυποῦντα τὰς ἀρχὰς φιλοσοφικοῦ συστήματος εἶναι μάλιστα «Αἱ λογικαὶ βάσεις τῶν ἀπληκρῶμένων ἐπιστημῶν (Die logischen Grundlagen der exacten Wissenschaften)», 1910, καὶ ἡ «Γενικὴ ψυχολογία κατὰ κριτικὴν μέθοδον» «Allgemeine Psychologie nach Kritischer Methode», 1912.

νείας». Ὅθεν δὲν ζητεῖται τί εἶναι τὸ ὄν ἀλλὰ τίς ἢ γνῶσις καὶ οἱ νόμοι τῆς γνώσεως, ἧτις ὑπάρχει ἀπειρος λειτουργία. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λογικὸς προσδιορισμὸς τῶν ἀντικειμένων οὐδέποτε περατοῦται, ἔπεται καὶ κατὰ τὸν Natoyr ὅτι τὸ πρᾶγμα, τὸ «γεγονός», δὲν εἶναι δεδομένον ἀντικείμενον ἀλλὰ προτεθειμένον πρόβλημα καὶ δὴ καὶ πρόβλημα μὴ ἐπιλυόμενον¹. Βλέπομεν λοιπὸν καὶ ἐνταῦθα ἐπαναλαμβανομένην τὴν ἄκρατον μεθοδολογίαν τοῦ Cohen τὴν ἀναλύουσαν τὰ ὄντα εἰς νοήματα. Καὶ ἐπείσκει μὲν ὁ Natoyr ὡς ὑφισταμένας σχέσεις ὄντος καὶ πρέποντος καὶ ὑπὲρ τὴν «ἐννοίαν» τῆς γνώσεως τάττει τὴν κατὰ Κάντιον «ἰδέαν» ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐκδεχόμενος τὴν νόησιν ὡς λειτουργίαν καὶ τὸ ἀντικείμενον ὡς πρόβλημα μεταβάλλει καὶ ἀναλύει τὸ ὄν εἰς ἀπλήν κανονιστικὴν ἀρχήν².

Ἐπιπλέον τὸ ἑαυτοῦ σύστημα ἐμφανίζει ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἀποκλίσεις ἀπὸ τοῦ ἀρχηγέτου τῆς Σχολῆς καὶ παρὰ τὰς συμφωνίας εἰς τὰ οὐσιώδη τέμνει ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους νέας ὁδούς. Προβαίνων δὲ καὶ οὗτος πέρα τοῦ Καντίου προσεγγίζει ἱκανῶς πρὸς τὸν Fichte καὶ μάλιστα πρὸς τὸν Ἐγγelon. Ἐπανορθῶν ἑαυτὸν ὕστερον καὶ ἐπικρίνων τὴν προτέραν αὐτοῦ θεωρίαν τὴν περιοριζομένην ἐν τῇ σχετικότητι κηρύττει τὸ Ἀπόλυτον ὡς τὴν ἀκροτάτην αἰτίαν πάσης ζητήσεως τῆς ἀληθείας, πάσης ἐρωτήσεως καὶ ἀληθοῦς ἀποκρίσεως. Ὡσαύτως ἐξαίρει τὴν σπουδαιότητα τοῦ λόγου καὶ καθορίζει τὸ ἔργον τῆς λογικῆς, ἧτις εἶναι ἅμα καὶ μεταφυσικὴ³, σύστημα ἐννοιῶν⁴, ἀφ' ἑαυτοῦ ἀναπτυσσόμενον κατὰ πρόοδον βαίνουσαν ἀπὸ τοῦ μάλιστα ἀφηρημένου εἰς τὸ μάλιστα συγκεκριμένον. Ἐφαρμόζει δὲ εἰς τὸ ὅλον φιλοσόφημα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐγγελου τὸ τριμερὲς διαλεκτικὸν σχῆμα, καθ' ὃ ἀναλύεται τὸ ὅλον κατὰ τὴν μορφήν τῆς τριαδικότητος καὶ ἀναπτύσσεται τὸ σύστημα τῶν κατηγοριῶν κατὰ διαλεκτικὴν ἀνάγκην ἀπὸ τῶν γενικῶν εἰς τὰ ἀτομικὰ διὰ μέσου τῶν μερικῶν. Δὲν θεωρεῖ καὶ οὗτος τὸν πρακτικὸν λόγον ὡς τὸ ὑψιστον ἀλλ' ἀνάγει αὐτὸν εἰς τὸν ἀπειρον δημι-

¹ Ἐπακολούθημα τούτων εἶναι τὸ ὅτι ὄν ἐν τῇ ἀκριβεί τοῦ ὄρου ἐκδοχῆ δὲν ὑπάρχει!

² Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Σχολὴ ἀνάγουσα τὰ πάντα εἰς τὴν νόησιν, τοὺς γνωστικούς τύπους καὶ τὴν μέθοδον, παρορᾷ τὸ περιεχόμενον καὶ παραγνῶριζει τὴν πραγματικότητά.

³ Ὅπως παρὰ τῷ Ἐγγελῳ οὕτω καὶ παρὰ τῷ Natoyr ἡ ἀντίφασις ἔχει χαρακτηριστῆρα οὐ μόνον λογικὸν ἀλλὰ καὶ μεταφυσικὸν χρησιμεύουσα εἰς ὑπερνίκησιν παντὸς δυϊσμοῦ.

⁴ Τὸ σύστημα τῶν θεμελιωδῶν ἐννοιῶν, τῶν κατηγοριῶν, τοῦ Ἐγγελου ἠὺρυνεν ὁ Natoyr καὶ κατέστησε πολυπλοκώτερον.

ουργικὸν λόγον, εἰς τὴν ἀκροτάτην τῆς ἐνότητος αἰτίαν, τὸν θεόν. Τέλος καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ παιδαγωγικῷ προβλήματι προσεγγίζει πρὸς τὸν Ἑγελον προσέχων καὶ κατατείνων εἰς τὴν καθολικότητα¹. Ἡ κοινωνία εἶναι, λέγει, τὸ πραγματικὸν καὶ συγκεκριμένον, τοῦναντίον δ' ἕκαστον πρόσωπον (τὸ ἄτομον) εἶναι «κυρίως εἰπεῖν μᾶλλον ἀφαιρέσεις» ἄνευ τῆς κοινωνίας ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἦτο ὡς ἀληθῶς ἄνθρωπος. Πᾶσα δὲ κοινωνία εἶναι ἀναγκαίως κοινωνία βουλήσεων καὶ ὀφείλει νὰ προσαρμόζεται πρὸς τοὺς νόμους τοῦ πρέποντος, πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς πρακτικῆς συνειδήσεως². Εἰ καὶ τὸ σύστημα τοῦ Natorp μὴ εἶναι κατὰ πάντα ἀπηρτισμένον οὐδ' ἄμοιρον δυσχερειῶν καὶ ἀντιρροήσεων, ὅπερ καὶ αὐτὸς δὲν ἀρνεῖται, ὅμως παρέχει ἰκανὴν προαγωγὴν τῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἑγέλου ἐρευνωμένων ζητημάτων καὶ ποιεῖ ἀξιόλογον ἀναγέννησιν τῶν διανοημάτων ἐκείνου.

5. Ἐκ τῶν νεωτέρων προστατῶν τῆς Μαρβουργίου Σχολῆς προέχει μάλιστα ὁ *Cassirer*³, ὅστις οὐ μόνον τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς αὐτῆς ἐν πολλοῖς συστηματικοῖς βιβλίοις ἀνέπτυξε καὶ προήσπισεν ἀλλὰ καὶ ἱστορίαν τοῦ γνωσιολογικοῦ προβλήματος τῶν νεωτέρων χρόνων συνέγραψεν⁴. Ἐν τῇ «Φιλοσοφία τῶν συμβολικῶν μορφῶν»⁵, οὗ ἔργου ὁ τρίτος τόμος ἐπιγράφεται «Φαινομενολογία τοῦ πνεύματος» (1929), ἀνερευνῶνται προβλήματα τῆς ἐγγελικῆς «Φαινομενολογίας τοῦ πνεύματος». Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συγγράμμασι διακρίνεται μᾶλλον ἢ ἦττον ζωηρὰ ἢ ἐπιστροφή εἰς τὰ ἐγγελικὰ διανοήματα καὶ ἡ δαψιλὴς αὐτῶν χρῆσις. Ἐπαναλαμβάνεται δηλαδὴ ἐν νέα μορφῇ ἡ σπουδὴ πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἑγέλου τεθέντος προβλήματος τοῦ νὰ νοηθῇ ἐπιστημονικῶς τὸ πνεῦμα ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ὁλότητι.

6. Πολλῷ ἰσχυροτέραν ἐμφανίζει τὴν ἐπιστροφήν εἰς τὸν μέγαν φιλό-

¹ Εἰς τὴν προσέγγισιν ταύτην ἤγαγε πάντως τὸν Natorp καὶ ἡ σπουδὴ τοῦ Πλάτωνος. Ὅπως ὁ θεῖος φιλόσοφος ἐθεώρει τὸν ἄνθρωπον μέλος τῆς πολιτείας, οὕτω καὶ ὁ Natorp θέλει αὐτὸν μέλος τῆς κοινωνίας προσαρμόζοντα καὶ ὑποτάττοντα τὸ ἴδιον συμφέρον εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ συνόλου.

² Κατὰ ταῦτα ἡ παιδεία πρέπει νὰ εἶναι αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ πάσης οικονομικῆς ἢ πολιτικῆς δυνάμεως· ἡ ἀγωγή πάντων θὰ ἀσκῆται ὑπὸ τῆς κοινωνίας καὶ χάριν τῆς κοινωνίας.

³ Ὁ Ernst Cassirer ἐγεννήθη τῷ 1874 ἐν Breslau καὶ ἐγένετο καθηγητὴς ἐν Ἀμβούργῳ.

⁴ *Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit*, 3 τόμοι 1906—1920.

⁵ «*Philosophie der Symbolischen Formen*, 1923 ἐξ.

σοφον ὃ ἐν Βερολίῳ καθηγητῆς *N. Hartmann*¹, ὅστις ἀναμείξας πλατωνικάς² καὶ καντιακάς ἐννοίας προσήγγισε σφόδρα πρὸς τὴν διαλεκτικὴν ἀρχὴν καὶ τὴν θέσιν τῶν προβλημάτων τοῦ Ἑγέλου. Ὅτε δ' ὕστερον ἀπομακρυνθεὶς τῆς Μαρβουργίου Σχολῆς ἐπλησίασε πρὸς τὴν πραγματοκρατίαν καὶ τὴν φαινομενολογίαν, καὶ τότε διετήρησε σπουδαῖα τῆς ἐγελικῆς φιλοσοφίας μέρη καὶ ταῦτα προσηκόντως ἐχρησιμοποίησεν εἰς ἐπίρρωσιν τῶν νεωτέρων αὐτοῦ ἀπόψεων. Κατανοεῖν τὸν Ἑγελον—λέγει ἐν τῷ περὶ τοῦ φιλοσόφου τούτου διαλαμβάνοντι δευτέρῳ τόμῳ τῆς «Geschichte des deutschen Idealismus»—σημαίνει διδάσκεσθαι ὑπὸ τοῦ Ἑγέλου· ἡ δὲ ἐπάνοδος εἰς τὰ ὑπ' ἐκείνου τεθειμένα ζητήματα δὲν εἶναι σήμερον προβληματῶδες τι ἀλλὰ βέβαιον³. Ἐν δὲ τῷ νεωτέρῳ ἔργῳ «Zur Grundlegung der Ontologie» (1935) προσεγγίζει ἔτι μᾶλλον πρὸς τὸν Ἑγελον. Ἐνταῦθα παρατηρεῖ ὅτι ἐκεῖνος ἐν τῇ Λογικῇ προωδοποίησε τὴν διάγνωσιν τῆς ποικιλίας τῶν κατηγοριῶν καὶ ἔδειξε τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα τῆς ὄντολογίας καὶ τῆς κατηγοριολογίας. Ὁμολογεῖ δὲ ὅτι πᾶν ὄν ἔχει κατ' ἀνάγκην τὸ μὲν ἰδεατὴν τὸ δὲ πραγματικὴν ὑπόστασιν καὶ ὅτι ἰδεατὸν καὶ πραγματικὸν δὲν εἶναι διάφορα ἀλλ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν.

Ἐκ τῆς Σχολῆς τοῦ Μαρβούργου ὠρμήθη καὶ ὁ *Liebert*⁴ ὑποστάς δὲ ἱκανὰς ῥοπὰς εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Βάδης καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Dilthey, οὗ ὑπῆρξε μαθητῆς, φέρεται πρὸς τὴν λογοκρατίαν καὶ προσεγγίζει μεγάλως πρὸς τὸν Ἑγελον⁵.

7. Ὁ Natorp ἤδη ἐν τῇ πραγματείᾳ τῇ ἐπιγραφομένῃ «Ὁ Κάντιος καὶ ἡ Μαρβούργιος Σχολή»⁶ ἀπαιτεῖ ἵνα ἡ φιλοσοφία ὀρμαῖται ἀπὸ τῶν δεδομένων τοῦ πνεύματος καὶ καθορίζει σκοπὸν τῆς ὑπερβατικῆς μεθόδου τὴν ἐξεύρεσιν «τοῦ ἀρχεγόνου νόμου», «τοῦ λόγου»· ἡ ὑπερβατικὴν μέθοδον μετερχομένη φιλοσοφία θὰ εἶναι ἅμα φιλοσοφία τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως» (Kulturphilosophie). Κατὰ τοῦτο δὴ συμ-

¹ Ὁ Νικόλ. Hartmann γεννηθεὶς τῷ 1882 εἶναι συγγραφεὺς γονιμώτατος.

² Πρῶτον ἀξιόλογον ἔργον τοῦ Hartmann εἶναι τὸ ἐπιγραφόμενον «Platos Logik des Seins», 1909.

³ Σελ. 11. 14.

⁴ Ὁ Ἀρθούρος Liebert ἐγεννήθη ἐν Βερολίῳ τῷ 1878, ἐνθα καὶ ἐδίδασκεν· ἐγένετο δὲ διευθυντῆς τῆς καντιακῆς ἐταιρείας (Kantgesellschaft).

⁵ Ἡ πρὸς τὸν Ἑγελον συμφωνία τοῦ Liebert φαίνεται μάλιστα ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ συστηματικῷ ἔργῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ «Das Problem der Geltung», 1906.

⁶ «Kant und die Marburger Schule» («Kantstudien» τόμ. 17, ἔτ. 1912).

φωνεῖ πρὸς τὴν Μαρβούργιον ἢ Βαδικὴν Σχολήν, ἧς ἰδρυτὴς ἐγένετο ὁ *Windelband*¹. Καὶ ἡ Σχολὴ αὕτη ἐπιδιώκει οὐχὶ μόνον τὴν ἀνακαίνισιν ἀλλὰ καὶ τὴν εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν τῆς καντιακῆς φιλοσοφίας. Κακίζει δὲ τοὺς Μαρβουργίους ὅτι ἀσχολούμενοι μόνον περὶ τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως περιορίζουσι τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀποκλίνουν τοῦ Καντίου. Διότι ἐκεῖνος πλὴν τῆς γνωσιολογίας διηρεῖνα τὴν ἠθικὴν καὶ τὸ δίκαιον, τὴν τέχνην καὶ τὴν θρησκείαν· κατ' ἀκολουθίαν τὸ σύστημα αὐτοῦ τότε μόνον θὰ ἐκτιμηθῆῖ προσηκόντως, ὅταν θεωρηθῆῖ οὐχὶ ἀπλῶς ὡς κριτικὴ τῆς γνώσεως ἀλλ' ὡς περιεκτικὴ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν τῶν Μαρβουργίων (κοινὴν τῇ τοῦ Καντίου) δὲν ἐγκρίνει ὁ *Windelband* παρατηρῶν ὅτι εἶναι μονομερὴς, ὁπότε καθορίζει τοὺς νόμους τῆς γνώσεως ἐν ἀναφορᾷ μόνον πρὸς τὴν Μαθηματικὴν καὶ τὴν μαθηματικὴν Φυσικὴν παρορῶσα τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας. Ἴνα λοιπὸν νοήσωμεν τὸν Κάντιον, πρέπει, λέγει, νὰ χωρήσωμεν περαιτέρω αὐτοῦ καὶ ἐπεκτείνωμεν κατὰ τὴν διανόησιν τούτου τὴν γνωσιολογικὴν ζήτησιν εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐπιστήμας. Ἡ ἱστορία καὶ ἡ φυσικὴ, καίπερ οὖσαι ἀμφοτέραι ἐμπειρικαὶ ἐπιστῆμαι, ὅμως διαφέρουσιν ἀλλήλων σφόδρα ἐν τῇ ἐκτιμήσει τῶν πραγμάτων ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν². Ἡ μὲν φυσικὴ θεωρεῖ ἕκαστον παρατηρούμενον ἀντικείμενον μόνον ὡς εἰδικὴν περίπτωσιν καθολικοῦ νόμου, ὡς τὸ καθ' ἑαυτὸ ἀδιάφορον παράδειγμα γένους· χρησιμοποιοεῖ τὸν καθορισμὸν τοῦ καθ' ἕκαστον καὶ εἰδικοῦ ἀπλῶς ὡς μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ κυρίου τῆς γνώσεως σκοποῦ, τουτέστι πρὸς διάγνωσιν τῶν γενικῶν σχέσεων καὶ κατανόησιν τῶν κανόνων. Ἡ δὲ ἱστορία τοῦναντίον ἐνδιατρίβει ἐν τῷ μερικῷ καὶ ἀτομικῷ, ἐν τῷ ἀπαξ γινομένῳ, καὶ ἐπιζητεῖ τοῦτο τὸ μερικὸν νὰ νοήσῃ καὶ περιγράψῃ κατὰ τὰ ἀτομικὰ γνωρίσματα· σπουδάζει μορφήν τινα τοῦ παρελθόντος νὰ ἀναζωογονήσῃ δι' ἐξάρσεως τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως καὶ τοιουτοτρόπως νὰ παραστήσῃ ὡς παροῦσαν. Ὁ μὲν φυσιοδίφης σπεύδει νὰ καταλίπη τὰ ἐπὶ μέρος αἰσθητὰ, τὰ γεννητὰ καὶ φθαρτὰ, καὶ ἀνέλθῃ εἰς τοὺς ἀχρό-

¹ Ὁ Γουλιέλμος *Windelband* γεννηθεὶς τῷ 1848 ἐν *Postdam* κατέστη ὑφηγητὴς τῆς φιλοσοφίας τῷ 1873 ἐν *Λιψία* καὶ τῷ 1876 καθηγητὴς ἐν *Zurich*· εἶτα ἐδίδαξεν ἐν *Στρασβούργῳ* καὶ *Ἀϊδελβέργῃ*, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1915. Ἐκτίησατο δὲ μέγα ὄνομα οὐ μόνον ὡς φιλόσοφος ἱστοριογράφος ἀλλὰ καὶ ὡς συστηματικὸς φιλόσοφος. Συστηματικὰ ἔργα αὐτοῦ κυριώτατα εἶναι τὰ «*Prä-ludien*», 2 τόμ., 1884.—«*Über Willensfreiheit*», 1904.—«*Einleitung in die Philosophie*, 1914.

² Τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν τῶν ἐπιστημῶν τούτων διετύπωσεν ὁ *Windelband* ἐν τῷ περιφήμῳ πρυτανικῷ λόγῳ «περὶ ἱστορίας καὶ φυσικῆς», 1894.

γους καὶ ἀναλλοιώτους νόμους· ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ ὁ ἱστοριογράφος βυθίζεται μετὰ στοργῆς εἰς τὸ συγκεκριμένον καὶ παροδικόν, παρέχει εἰκόνας ἀνθρώπων καὶ ἀνθρωπίνων βίων διατηρῶν τὴν ἀτομικὴν αὐτῶν ζωηρότητα. Λοιπὸν ἢ μὲν φυσικὴ ἔχει μέθοδον γενικεύσεως καὶ ἐπιζητεῖ τὴν γνῶσιν τῶν νόμων (ἐπιστήμη νομοθετικὴ, «nomothetische»), ἢ δὲ ἱστορία ἔχει μέθοδον μερικεύσεως καὶ ἐπιδιώκει τὴν γνῶσιν τῶν ἐπιμέρους (ἐπιστήμη ἰδιογραφικὴ, «idiographische»)¹. Ἄμφότεραι συμφωνοῦσι κατὰ τὸ ὑποκείμενον καὶ διαφωνοῦσι μόνον κατὰ τὴν μέθοδον τῆς ἐρεῦνης, δὲν εἶναι ἐπομένως εὐστοχος ἢ παραδεδομένη διαίρεσις τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν εἰς φυσικὰς καὶ πνευματικὰς. Ἡ φυσιοκρατικὴ δ' ὁμως ἀντίληψις πλημμελῶς ὑπερετίμησε τὴν φυσικὴν καὶ ὑπετίμησε τὴν ἱστορίαν, ἥτις κατ' ἀλήθειαν σφόδρα ὑπερέχει ἐκείνης. Διότι ἡ φυσικὴ παρέχει κατὰ τὰ εἰρημένα γνῶσιν τῶν αἰδίων ὄντων, τῶν νόμων καὶ κανόνων, οἵτινες καθὰ ἐπαναλαμβανόμενοι ἀμβλύνουσι τὸ συναίσθημα καὶ καθίστανται ἀδιάφοροι· ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ ἡ ἱστορία διδάσκει τὰ ἐν χρόνῳ καὶ ἅπαξ συμβάντα, τὰ μερικὰ καὶ ἰδιότυπα γεγονότα, ἅτινα ὡς τοιαῦτα ἐπισπῶσι τὴν προσοχὴν καὶ διεγείρουσι τὸ συναίσθημα καὶ κατ' ἀκολουθίαν συντελοῦσιν εἰς ἐπιστημονικὴν θεμελίωσιν τῆς περὶ κόσμου καὶ ζωῆς θεωρίας, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κύριον τῆς φιλοσοφίας ἔργον.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀληθείας γνωματεύει ὁ Windelband ὅτι αὕτη δὲν ἔγκειται ἐν τῇ ἀπεικονίσει ὄντος τινὸς ἐκτὸς τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως ὑπάρχοντος² ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιγνώσει τοῦ πρέποντος. Παραστάσεις τινὲς δὲν νοοῦνται, διότι εἶναι ἀληθεῖς, ἀλλ' εἶναι ἀληθεῖς διότι πρέπει νὰ νοοῦνται³. Ἡ ἐννοια τῆς ἀληθείας ἀπαιτεῖ κῦρος καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχον ἀσχέτως πρὸς τὴν συνείδησιν ἢ τοῦλάχιστον πρὸς τὴν ὠρισμένην καὶ ἐμπειρικὴν συνείδησιν. Ἰσχύει δὲ ἡ ἀλήθεια

¹ Σημειωτέον δ' ὁμως ὅτι ἡ ἱστορία δὲν ἐξετάζει οἷον δ ἢ π ο τ ε μερικὸν ἀλλὰ τὸ ἔχον σπουδαιότητα καὶ ἀξίαν πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον.

² Ἡ Σχολὴ τῆς Βάδης, ὅπως καὶ ἡ τοῦ Μαρβούργου, ἀπορρίπτει τὸ ὄντως ὄν καὶ ἀρνεῖται τὴν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς συνειδήσεως πραγματικότητα. Πλὴν ὁμως δὲν συμφωνοῦσιν αἱ Σχολαὶ αὗται κατὰ πάντα ἐν τῇ γνωσιολογίᾳ· διότι κατὰ μὲν τὴν Μαρβούργιον πάντα τὰ περιεχόμενα τοῦ νοῦ παράγονται ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ νοῦ (τοῦ τύπου τῆς νοήσεως) κατὰ δὲ τὴν Βαδικὴν δὲν παράγονται ὑπὸ τοῦ λογικοῦ τύπου, δὲν ἐπινοοῦνται ἀλλὰ προσλαμβάνονται. Ἐμμένομεν — λέγει ὁ Windelband — ἐν τῇ διακρίσει τοῦ λογικοῦ τύπου καὶ τοῦ ἀπὸ τούτου ἀνεξαρτήτου περιεχομένου ὡς «ἐν ἀδιαλύτῳ δυῖσμῳ».

³ «Πρότασις τις, λέγει, δὲν εἶναι ἀληθὴς διότι καταφάσκομεν αὐτὴν ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ καταφάσκωμεν διότι εἶναι ἀληθὴς.

καθ' ἑαυτήν, ἀνεξαρτήτως τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀναγκαίων εἰς ἀναγνώρισιν παρὰ τῶν καθ' ἕκαστον προσώπων. Παραπλήσιον συμβαίνει καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ. Πράξεις δηλαδή τινες πρέπει νὰ πράττωνται οὐχὶ διότι εἶναι ἀγαθαὶ ἀλλ' εἶναι ἀγαθαὶ διότι πρέπει νὰ πράττωνται¹. Ὡσαύτως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ἐν τῇ αἰσθητικῇ (καλλολογία)· οὐχὶ τις ἀπόρρητος ποιότης τοῦ καλλιτεχνήματος ποιεῖ αὐτὸ ὡραῖον ἀλλ' εἶναι τοιοῦτο, διότι πρέπει νὰ ἀρέσκη. Ἐπὶ πάσης ἄρα ἡμῶν νοήσεως καὶ πράξεως καὶ καλλολογικῆς ἐνεργείας κρατεῖ τὸ ἀπόλυτον καὶ αὐτόνομον καὶ ἀνερομήνευτον πρέπον (Sollen)². Βεβαίως ἐν τῷ βίῳ τὰ πάντα συμφύρονται καὶ συγχέονται, ὀρθαὶ καὶ πλημμελεῖς κρίσεις, ἀγαθαὶ καὶ κακαὶ πράξεις, εὐαρεστήσεις ἐπὶ καλοῖς καὶ οὐ καλοῖς. Ἀλλ' ἐκ τοῦ χάους τούτου τῶν κρίσεων καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν συναισθημάτων πρέπει νὰ ἐξευρεθῶσι τὰ φέροντα τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀνάγκης καὶ καθολικότητος, ἧτοι τὰ συνάδοντα πρὸς τὸ ἀπόλυτον πρέπον· ἐπάναγκες νὰ διακριθῶσιν αἱ κατὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν ὀρθαὶ κρίσεις καὶ ἐκτιμήσεις αἱ ἀμέσως καὶ ἐναργῶς ὡς τοιαῦται εἰς τὴν συνείδησιν προσπίπτουσαι. Αὗται δὴ εἶναι αἱ ἀξίαι (Werte) αἱ ἀπόλυτον κῦρος ἔχουσαι καὶ πέρα πάσης ἱστορίας κείμεναι, ἄχρονοι καὶ αἰδίοι, αἰώνιοι καὶ ἀμετάβλητοι· γίνονται μὲν συνειδηταὶ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορίας ἀλλὰ κέκτηνται ὁμῶς ἰσχὺν καθολικὴν καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ἱστορικῆς γενέσεως, ἔχουσι κῦρος ἀντικειμενικὸν πρὸς πάντας τοὺς χρόνους καὶ πρὸς πάσας τὰς περιστάσεις. Αἱ ἀξίαι ἀποτελοῦσιν αὐτόνομον τάξιν, ἰδεατὸν κράτος ἐπέκεινα τοῦ ἐν ἀδιαλείπτῳ τροπῇ καὶ συνεχεῖ μεταβολῇ ἐνεχομένου κόσμου τῆς ἐμπειρίας. Τοιαῦται δὲ ὑπάρχουσαι εἶναι εὐδῆλως παρεμφερεῖς πρὸς τὰς πλατωνικὰς ἰδέας πλὴν ὅτι νοοῦνται οὐχὶ ὡς μεταφυσικαὶ ὑποστάσεις ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἔγκυροι ἀρχαὶ καὶ ἔλλογοι κανόνες³. Συναποτελοῦσι τὸ βασίλειον τῶν αἰδίων κῦρος ἔχόντων κανόνων καὶ σταθερῶν γνωμόνων⁴, πρὸς οὓς ὀφείλει νὰ προσαρμόζηται καὶ ῥυθμίζεται ὅλος ὁ πνευματικὸς τῶν ἀνθρώπων βίος⁵. Καὶ ὅπως ἐν τῇ γνω-

¹ «Διάθεσίς τις — παρατηρεῖ — δὲν εἶναι ἀγαθὴ διότι ἐπιδιώκομεν αὐτήν ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ἐπιδοκιμάζωμεν διότι εἶναι ἀγαθὴ».

² Τὸ Sollen ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τοῦ Καντίου «Regel».

³ Διὸ καὶ μεταχειριζόμενος ὁ Windelband τὴν ἀπὸ τοῦ Lotze καταστάσαν οἰκειάν τῇ φιλοσοφίᾳ ἔκφρασιν λέγει ὅτι αἱ ἀξίαι «ἰσχύουσιν» (gelten), δὲν ὑπάρχουσιν (nicht existieren), τουτέστιν ἐκφράζουσιν ἰδεατὸν καὶ ἔλλογον κράτος ἀφιστάμενον τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων.

⁴ Αἱ ἀξίαι «διὰ τοῦ κύρους αὐτῶν γίνονται οἱ κανόνες (Normen), πρὸς οὓς πρέπει αἱ ἔλλογοι τῶν ἀνθρώπων ἐνέργειαι νὰ ῥυθμίζωνται».

⁵ Ἡ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπίγνωσις τῶν ἀξιῶν «ὡς κανόνων» καὶ ἡ

σιολογία είναι αναγκαία ή παραδοχή καθολικής συνειδήσεως πρὸς αἰτιολογίαν τῆς λογικῆς κανονικότητος, οὕτω καὶ ἔνταῦθα εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ὑπόθεσις καθολικῆς συνειδήσεως, εἰς ἣν ἀναφέρονται αἱ ἀξίαι καθ' ἑαυτάς, ἥτοι ἡ ὑπόθεσις «συνειδήσεως τῶν κανόνων» (Normalbewusstsein) ¹. Ἡ συνείδησις αὕτη μεταφυσικῶς θεωρουμένη νοεῖται ὡς πνευματικὴ πρώτη οὐσία, ὡς ἀπόλυτος Λόγος. Ὄταν αἱ λογικαὶ καὶ αἱ ἠθικαὶ καὶ αἱ αἰσθητικαὶ ἀξίαι ἀναφέρονται εἰς τοιαύτην νοητὴν οὐσίαν, προσλαμβάνουσι χροιάν θρησκευτικὴν ². Οὕτω δὴ ἡ συνείδησις τῶν κανόνων γίνεται μεταφυσικὴ οὐσία, τὸ ἅγιον (Heilige) ³. Ἐπὶ τούτοις ἡ ἄρσις τῆς ἀντιθέσεως τῆς μεταξὺ πρέποντος καὶ ὄντος, ἀξίας καὶ πραγματικότητος ⁴, ἀπαιτεῖ τὴν παραδοχὴν οὐσίας ὡς τῆς ἀκροτάτης ἐνότητος, ἐν ἣ ὁ δυϊσμός ὑπερνικᾶται. Ἡ ὑπερτάτη δ' αὕτη ὄντολογικὴ ἐνότης εἶναι ὁ θεός. Τοιουτοτρόπως ἡ ἔννοια τοῦ θεοῦ ἐπιφαίνεται ὡς ἡ συμπλήρωσις καὶ ἐπίστεψις τῶν παντοίων ἀξιῶν.

Ἡ ἀνεύρεσις τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀναγκαίων καὶ καθολικῶν κανόνων, τῶν ἀπολύτων ἀξιῶν, εἶναι πρόβλημα τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας. Αὕτη λαμβάνει συστηματικὴν ἐπίγνωσιν τῶν ἀξιῶν, αἵτινες εἶναι ὁ γνώμων καὶ ὁ ἔσχατος σκοπὸς πάσης πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ ὧν τὸ κῦρος ἐν πάσῃ τοιαύτῃ ἐνεργείᾳ ὁρμεμφύτως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων προὔποτίθεται· ἀνιχνεύει τοὺς ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀναπτύξει τοῦ πολιτισμοῦ συνειδητοὺς καθισταμένους ἀναγκαίους καὶ ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας ἀνεξα-

ἐντεῦθεν γινομένη αὐτοῖς ἀπαίτησις ὠρισμένης συμπεριφορᾶς εἶναι ἡ π ρ α γ μ ᾶ τ ω σ ι ς (Verwirklichung) τῶν ἀξιῶν.

¹ Ἡ πεποίθησις περὶ ὑπάρξεως «συνειδήσεως κανόνων» εἶναι ἔργον προσωπικῆς συνειδήσεως καὶ αἴτημα τοῦ νοῦ ἀναπόδεικτον.

² Ἡ θεωρία τῆς «συνειδήσεως τῶν κανόνων» ὡς μεταφυσικῆς οὐσίας εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς θ ρ η σ κ ε ῖ α ς. Ἡ θρησκεία δὲν εἰσάγει νέας ἀξίας ἀλλὰ μόνον τὰς ὑπαρχούσας ἀνάγει εἰς ὑπερκόσμιον ὄν.

³ Τὸ ἅγιον (ὁ θεός) εἶναι ἡ συνείδησις τῶν κανόνων τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, θεωρουμένη ὡς ἀπόλυτος οὐσία. «Ἄγιον—λέγει ὁ Windelband—εἶναι ἡμῖν αἱ ἀξίαι, διότι δὲν εἶναι προϊόντα τοῦ ψυχικοῦ βίου ἐκάστων οὐδὲ δημιουργήματα τῆς ἐμπειρικῆς συνειδήσεως τῆς κοινωνίας ἀλλὰ περιεχόμενα ἀνωτέρας ἐλλόγου οὐσίας, πρὸς ἣν δέδοται ἡμῖν νὰ κοινωνῶμεν καὶ ἣν δυνάμεθα νὰ συναισθανώμεθα». «Ἄγιον νοοῦμεν οὐχὶ ἄλλην τινὰ ἰδίαν τάξιν ἀξιῶν ἀλλὰ τὸ ἀληθές καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλόν, ἐφ' ὅσον ἀναφέρονται εἰς τὴν ὑπὲρ αἰσθησιν οὐσίαν».

⁴ Ὁ δυϊσμός καὶ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ κόσμου τῶν ἀξιῶν καὶ τοῦ κόσμου τῆς πραγματικότητος εἶναι ἀνεπίλυτον πρόβλημα, εἶναι «τὸ ἱερὸν μυστήριον, πρὸς ὃ συναισθανόμεθα ἀδύνατον καὶ περιορισμένην τὴν φύσιν ἡμῶν καὶ ζήτησιν».

τήτους κανόνας τοῦ πνευματικοῦ βίου. Ἡ φιλοσοφία ἄρα εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς «συνειδήσεως τῶν κανόνων», τῶν ἐν συστηματικῇ συναφείᾳ τεταγμένων ἀρχῶν, αἵτινες ἰσχύουσι μὲν ἀντικειμενικῶς πραγματοῦνται δὲ ὑποκειμενικῶς, ἐν ἄλλοις λόγοις εἶναι ἐπιστήμη τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, φιλοσοφία τῶν ἀξιῶν.

Ἡ ὑποτύπωσις τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Windelband ποιεῖ εὐδηλον τὴν συγγένειαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἑγελον, ὅσον καὶ ἂν μὴ λείπωσιν αἱ διαφοραὶ καὶ ἀντιγνώμιαί, εἰς ἃς ἤγεν ἐκεῖνον ἡ ἐπίδρασις τοῦ διδασκάλου Lotze καὶ ἡ σύγχρονος καθόλου διανόησις. Προτιθέμενος ὁ φιλόσοφος νὰ προαγάγῃ εὐρύτερον, καθὰ καὶ ὁ Ἑγελος, τὴν καντιακὴν θεωρίαν ἐξετάζει μὲν τὰ ὑποκείμενα τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἐπεκτείνει δὲ τὰ ὅρια τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας πέρα τῆς μαθηματικῆς ἐπὶ τὴν ἱστορίαν. Ὅπως ὁ Ἑγελος ἐπεζήτησε καίπερ ἄλλων βεβαίως στοχαζόμενος καὶ ἄλλην μέθοδον μετερχόμενος νὰ κατανοήσῃ λεπτομερῶς καὶ ἐξεύρῃ τὸν ἐν ἐν τῷ κόσμῳ Λόγον, τὸ σταθερὸν καὶ ἔλλογον, οὕτω καὶ ὁ Windelband πειραῖται νὰ διακρίνῃ καὶ ἐκπορίσῃ τοὺς ἀπὸ τῶν ψυχολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ἐνεργειῶν ἀνεξαρτήτους ὄντας καὶ ἀπόλυτον κῦρος ἔχοντας κανόνας τοῦ πνευματικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος βίου. Καὶ ὅπως πάλιν ὁ Ἑγελος ἀπέφαινε τὴν ἱστορίαν ὡς τὴν σπουδαιοτάτην τῆς φιλοσοφίας μοῖραν, διότι ἐν αὐτῇ αἱ ἄχρονοι ἰδέαι ἀποκαλύπτονται, οὕτω καὶ ὁ Windelband θεωρεῖ τὴν ἱστορίαν ὡς τὸ «ἀληθὲς τῆς φιλοσοφίας ὄργανον», διότι ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ ἀναπτύξει τοῦ πνευματικοῦ βίου αἱ ἀπόλυτοι ἀξίαι πραγματοῦνται. Ἐπαινῶν δὲ ὁ τῆς Βαδικῆς Σχολῆς ἰδρυτῆς τὴν ἀπὸ τῆς ψυχολογίας εἰς τὴν ἱστορίαν πρόοδον ἐξαίρει ἐμφαντικῶς τὴν «ἐγγελικὴν μέθοδον», καθ' ἣν ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ κόσμου τοῦ ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ πνεύματος παρεχομένου ἐξευρίσκονται αἱ τοῦ Λόγου ἀρχαί.

Ἡ ἰσχυρὰ καὶ πρεπώδης ἐκτίμησις τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἀφετηρία τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Windelband καὶ ἀποτελεῖ τὸ κυριώτατον γνώρισμα τῆς πρὸς τὸν Ἑγελον συγγενείας αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ διερεῦνησις τῶν ὄντολογικῶν προβλημάτων, ἅτινα ἀχωρίστως συνάπτονται πρὸς τὰ γνωσιολογικά, φέρουσι τὸν φιλόσοφον ἐγγύτατα πρὸς τὴν ἐγγελικὴν διανόησιν καὶ παρορμῶσιν εἰς εὐρύτεραν ἀνάπτυξιν αὐτῆς. Δὲν λείπουσι δ' ὅμως καὶ ἱκαναὶ διαφοραὶ ὅπερ μάλιστα διακρίνει τὸν Windelband ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου φιλοσόφου εἶναι ὁ ἀπότομος δυῖσμός ὁ πανταχοῦ ἐμφαινόμενος διὰ τῆς διακρίσεως εἶδους καὶ περιεχομένου, διὰ τῆς ἀντιθέσεως γενικοῦ καὶ

μερικοῦ, διὰ τῆς διαζεύξεως φύσεως καὶ πνεύματος. Ἐπακολούθημα τοιαύτης ἀντιλήψεως εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Ἑγέλου, ἡ ἀπόσπασις τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν ὡς αὐτονόμων καὶ ἀνεξαρτήτων ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας, ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ γνῶσις δὲν περιλαμβάνει τὸ ἀπόλυτον ὅλον ἀλλ' ὀλίγα μόνον θραύσματα αὐτοῦ. Ὅπως ἂν ἔχη, θαυμάζων ὁ Windelband τὸν Ἑγελον ὡς ἰδρυτὴν τῆς φιλοσόφου ἱστοριογραφίας καὶ θεμελιωτὴν ἐνιαίου καὶ ἀπηρτισμένου μεγαλοπρεποῦς συστήματος, δεικνύων τὰς μεθοδολογικὰς ἐκείνου ἀρετὰς καὶ συνιστῶν τὴν σπουδὴν τῶν ἔργων τοῦ ὑπερόχου φιλοσόφου ἐπέρωσε τὴν ἀνακαίνισιν καὶ ἀναγέννησιν τοῦ ἐγελισμοῦ, ἣν καὶ ἐν ἰδίᾳ πραγματεία ἐξήτασε¹ καὶ ἐν τῇ ἑαυτοῦ Σχολῇ ἐπεῖδεν.

8. Ὡς ἔχει ὁ Natorp πρὸς τὸν Cohen, οὕτως εἶναι ὁ Rickert πρὸς τὸν Windelband². Καὶ ὁ Rickert ἐπιχειρεῖ νὰ μετενέγκῃ τὰς ἀρχὰς τῆς περὶ γνώσεως θεωρίας τῶν Καντιακῶν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ νὰ καθορίσῃ τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν. Αὗται διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων οὐχὶ κατὰ τὸ ὑποκείμενον ἀλλὰ κατὰ τὴν μέθοδον τῆς ἐρεῦνης³· ἡ μὲν φυσικὴ τείνει εἰς τὸ γενικὸν καὶ

¹ Εἶναι ἄξιος μελέτης ὁ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς Αἰδελβέργης ἐκφωνηθεὶς λόγος τοῦ Windelband ὁ ἐπιγραφόμενος «Die Erneuerung des Hegelianismus», 1910. Ἐν τούτῳ διαλαμβάνων περὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἐγελικῆς φιλοσοφίας παρατηρεῖ πρὸς ἄλλοις ὅτι «ἡ ἐπιστροφή πρὸς τὸν Ἑγελον» εἶναι ἐκδήλωσις πνευματικῆς ὑγείας καὶ ὅτι αὕτη θὰ ἐπιτελέσῃ τὴν οἰκείαν ἀποστολήν, ἐὰν ἀποφύγῃ τὰς παλαιότερας ὑπερβολὰς καὶ τὴν ὑπέρμετρον πρὸς τὴν μεταφυσικὴν τάσιν, ἐὰν ἀπορρίψῃ τὸ κέλυφος καὶ διατηρήσῃ τὸν πυρῆνα· ἡ πρόοδος, λέγει, ἀπὸ τῆς νέας καντιακῆς εἰς τὴν νέαν ἐγελικὴν φιλοσοφίαν εἶναι ἀναγκαία.

² Ὁ Ἑρρίκος Rickert γεννηθεὶς τῷ 1863 ἐν Danzig ἐγένετο καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας τῷ 1894 ἐν Freiburg ἀπὸ δὲ τοῦ 1915 ἐν Αἰδελβέργῃ ἀπέθανε τῷ 1936. Ἐκ τῶν πολλῶν ἔργων αὐτοῦ μνημονεύονται τὰ ἑξῆς· «Der Gegenstand der Erkenntnis», 1892.— «Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung», 1896 ἐξ.— «Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft», 1899. Συστηματικὴν ἐκθεσιν τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ παρέχει ἐν τῷ «System der Philosophie», οὗ τὸ πρῶτον μέρος «Allgemeine Grundlegung der Philosophie» ἐξεδόθη τῷ 1921. Κριτικὴν δὲ ἀνάλυσιν τῶν περὶ ζωῆς θεωριῶν περιέχει τὸ βιβλιάριον «Die Philosophie des Lebens».

³ Ἡ φύσις καὶ ἡ ἱστορία δὲν εἶναι, λέγει, δύο ἀλλ' εἰς καὶ ὁ αὐτὸς κόσμος ἀπὸ δύο διαφόρων ἀπόψεων σκοπούμενος. «Ὁ κόσμος (ἡ πραγματικότητα) γίνεταί φύσις μὲν, ὅταν θεωρῶμεν αὐτὸν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ γενικόν, ἱστορία δέ, ὅταν σκοπῶμεν ἐν σχέσει πρὸς τὸ μερικὸν καὶ ἀτομικόν».

ἐπιδιώκει τὸν νόμον πρόσέχουσα εἰς τὸ μερικὸν μόνον ὡς μέσον πρὸς εὐρεσιν τοῦ νόμου, ἢ δὲ ἱστορία τοῦναντίον ἀσχολεῖται περὶ τὸ μερικὸν ὡς τοιοῦτο¹· πλὴν ὅτι ἐκλέγει ἐκ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν καθ' ἕκαστον πραγμάτων καὶ γεγονότων τὰ ἔχοντα ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα, ἥτοι τὰ συναπτόμενα πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἱστορία λοιπὸν ἤρτηται ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀπαιτεῖ γενικὴν τῶν κανόνων ἐπιστήμην, ἥτις εἶναι καὶ τῆς φιλοσοφίας ὁ κυριώτατος σκοπός². Ὁ ἱστορικὸς μετέρχεται μέθοδον ἀναφερομένην εἰς τὰς ἀξίας. Ἡ παραδοχὴ αὐτῶν καθίσταται αἰσθητὴ μάλιστα ἐν τῇ γνωσιολογίᾳ. Ἐνταῦθα γνωματεύει ὁ φιλόσοφος ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ὄντα ἀνεξαρτήτως καὶ ἔξω τῆς συνειδήσεως ἀλλὰ πάντα εὐρίσκονται ἐν τῇ «καθόλου (ἀπολύτῳ) συνειδήσει», ἥτις εἶναι «ἀνέκφραστος, καθολικὴ καὶ ἀπρόσωπος», τὸ μόνον τὸ οὐδέποτε δυνάμενον νὰ γίνῃ περιεχόμενον συνειδήσεως. Καὶ δὲν ἀπορρίπτει μὲν τὴν ἀφελῆ πραγματοκρατικὴν ἀντίληψιν, καθ' ἣν ὑπάρχει ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον προσώπων ὁ ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ κόσμος, ἀλλὰ συμπληροῖ ὅμως αὐτὴν διὰ τῆς προσθήκης ὅτι πᾶν ὄν εἶναι ὄν ἐν τῇ καθόλου καὶ ἀπολύτῳ συνειδήσει³. Τὰ ἐμπειρικῶς ὅμως δεδομένα «ἀντικείμενα» δημιουργοῦνται ὑφ' ἡμῶν διὰ τῆς λογικῆς μορφώσεως τῆς προσλαμβανομένης ἀπείρου τῶν πραγμάτων ὕλης. Τὸ δὲ κῦρος τῶν ἐννοιῶν ἤρτηται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας, ἥτις γίνεται ὑπὸ τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου κατὰ τὸν σχηματισμὸν αὐτῶν καὶ ἥτις εἶναι σπουδαία εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὕλης. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἡ γνῶσις δὲν ἔγκειται ἐν τῇ συμφωνίᾳ τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν πρὸς τὰ ἐκτὸς ὄντα ἀλλ' ἐν τῇ ἀποδόσει τῆς προσηκούσης μορφῆς εἰς τὴν ὕλην, ἐν τῇ κρίσει. Ἡ κρίσις δ' εἶναι ἐπιδοκιμασία ἢ ἀποδοκιμασία, τουτέστιν ἀναφορὰ εἰς ἀξίαν, διότι μόνον ἔναντι ἀξιῶν νοεῖται τὸ ἐπιδοκιμάζειν ἢ ἀποδοκιμάζειν. Λοιπὸν ἀλήθεια δὲν εἶναι ἡ συμφωνία τοῦ νοεῖν πρὸς τὸ εἶναι ἀλλ' ἡ ἐν τῇ κρί-

¹ Ὁ τοιοῦτος ἰσχυρισμὸς τοῦ Rickert καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεθόδου διάκρισις τῶν ἐπιστημῶν προσκρούει εἰς πολλὰς δυσχερείας καὶ παρορᾷ μάλιστα τὴν σημασίαν καὶ τὸ ἔργον τῆς ἱστορίας.

² Ἡ ἱστορία βεβαίως δύναται, ὅπως καὶ ἡ φυσικὴ, νὰ ἐξετάζη ὅλον τὸν ἐμπειρικὸν κόσμον ἀλλ' ἡ χρῆσις τῶν ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ ὡς βοηθημάτων εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν γεγονότων μαρτυρεῖ ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν μείζονα σπουδαιότητα ἔχει ὁ πνευματικὸς μᾶλλον ἢ ὁ σωματικὸς κόσμος.

³ Ὅτι ἡ τοιαύτη (ἀπόλυτος) συνείδησις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ προσωπικὴ συνείδησις ἀπηλλαγμένη τοῦ ἑαυτῆς περιεχομένου καὶ ὅτι ἡ παραδοχὴ ἐκείνης ὡς φορέως τῶν ὄντων ἀποτελεῖ ἀπλὴν ὑπόθεσιν καὶ δὴ ὑπόθεσιν μεταφυσικὴν, ἀποκρούει ὁ Rickert καθὰ καὶ οἱ ἄλλοι ὁπαδοὶ τῆς γνωσιολογικῆς ἰδεοκρατίας.

σει γινομένη ἔγκρισις ἢ ἀπόκρουσις, κατάφασις ἢ ἀπόφασις. Κατὰ τὴν κρίσιν συναισθάνομαι ἑμαυτὸν ὑπόχρεων νὰ προέλθω καθ' ὠρισμένον τρόπον εἰς ἐπιδοκιμασίαν ἢ ἀποδοκιμασίαν, ἥτοι ὑπόκειμαι εἰς ὑποχρέωσιν γνωστικὴν. Κρίσις τις λέγεται ὀρθή ὅταν γίνηται καθ' ὄν τρόπον πρέπει· σχηματίζεται διότι πρέπει νὰ σχηματισθῆ καὶ οὐχὶ διότι ἀπεικονίζει τὸ ὄν. Ὅθεν ἀντιστρέφεται ἡ συνήθης περὶ κρίσεως καὶ πραγματικοῦ θεωρία· δὲν εἶναι αἱ κρίσεις ἀληθεῖς διότι ἐκφέρουσιν ὅτι εἶναι πραγματικὸν ἀλλὰ λέγεται πραγματικὸν ὅτι πρέπει ἐν τῇ κρίσει νὰ ἀναγνωρισθῆ ὡς τοιοῦτο¹. Τὸ δὲ γενικὸν τῆς κρίσεως κῦρος προϋποθέτει ὅτι αἱ ἀξίαι ἰσχύουσιν αἰδίως οὔσαι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ πάσης συνειδήσεως. Αἱ ἀξίαι κυρίως εἰπεῖν δὲν ὑπάρχουσι, δὲν εἶναι ὄντα (nichtseiendes) ἀλλ' ἰσχύουσι (gelten) καθ' ἑαυτάς· «ἀποτελοῦσι κράτος ἐπέκεινα ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου κείμενον», εἶναι αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξάρτητοι (ruhen in sich selbst) καὶ παρίστανται εἰς τὸ ὑποκείμενον ὡς ὑποχρέωσις (sollen), ὡς κατηγορικὴ προσταγή. Ὑπὲρ τὴν ποικιλίαν ἄρα τῶν φαινομένων καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων ὑπάρχει «τὸ κράτος τῶν κανόνων», ὑπὲρ τὸν κόσμον τῶν ὄντων «ὁ κόσμος τῶν ἀξιῶν». Ὁ κόσμος ἐκεῖνος τοῦ μὴ ὄντος εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῶν ὄντων, τὸ βασίλειον τοῦ μὴ ζῶντος «κύρους», εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἐντόνου ζωῆς.

Ἡ ἀνίχνευσις καὶ ἀνεύρεσις, ὃ κατὰ τὸ περιεχόμενον καθορισμὸς καὶ ἡ κατὰ σύστημα ἀνάπτυξις τῶν ἀξιῶν εἶναι ἔργον κυριώτατον τῆς φιλοσοφίας. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ ὀφείλει αὕτη νὰ ἀποβλέπη εἰς τὸν πνευματικὸν (τὸν τοῦ πολιτισμοῦ) βίον, ἔνθα αἱ ἀξίαι πραγματοποιῶνται ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως² καὶ πραγματοποιεῖται παρέχουσι τὰ πνευματικὰ (τὰ τοῦ πολιτισμοῦ) ἀγαθὰ. Θὰ προσφύγη λοιπὸν ἡ φιλοσοφία εἰς τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνευματικοῦ βίου (Kulturwissenschaften) καὶ ἐν αὐταῖς θὰ ἀνεύρη τὰς ἀξίας· ὧν ἐκάστη ἔχει ἀντίστοιχον ἴδιον ἀγαθόν, ὠρισμένην συμπεριφορὰν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνάλογον περὶ τοῦ κόσμου θεωρίαν. Οὕτως ἐκ τῶν διακρινομένων

¹ Ὁ καθορισμὸς τοῦ ὄντος περιέχει ὡς κρίσις τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὸ ὑπερβατικὸν πρέπον. Οὕτω δύναται ὁ Rickert νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ἐπέκεινα τῆς συνειδήσεως πρέπον καὶ ἡ ἀναγνώρισις αὐτοῦ ἀνήκει «εἰς τὰς λογικὰς προϋποθέσεις τοῦ πραγματικοῦ ὄντος», ἥτοι εἶναι «λογικῶς πρότερον τοῦ ἐν τῇ συνειδήσει πραγματικοῦ». Ἡ ἔννοια τοῦ ὄντος καθίσταται ἐπὶ τέλος ἔννοια ἀξίας.

² Ἐντεῦθεν νοεῖται ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ φιλοσοφία τῶν ἀξιῶν ἔχει βάσιν τὴν ἰσχυρίαν φεύγουσα ἐπιμελῶς τὴν ἀπὸ τῆς ὑποκειμενικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἐκδοχῆς πλάνην.

ἔξ ἀξιῶν¹ ἡ ἀλήθεια ἔχει ἀγαθὸν τὴν ἐπιστήμην, τρόπον τοῦ ἀνθρώπου τὴν κρίσιν καὶ οἰκείαν φιλοσοφικὴν τάσιν τὴν νοησιοκρατίαν· τὸ κάλλος ἔχει ἀγαθὸν τὴν τέχνην, τρόπον τὴν ἐποπτείαν καὶ φιλοσοφικὴν αἴρεσιν τὴν αἰσθησιοκρατίαν· ἡ ἀπρόσωπος ἀγιότης ἔχει ἀγαθὸν τὸ πᾶν—ἐν, διαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν εἰς τὸν θεὸν ἀνάτασιν καὶ θεωρίαν περὶ κόσμου μυστικὴν· ἡ ἠθικότης ἔχει ἀγαθὸν ὑψιστον τὴν κοινωνίαν ἐλευθέρων προσώπων², τρόπον τὴν ἐλευθέραν προᾶξιν καὶ φιλοσοφίαν ἠθικὴν· ἡ εὐτυχία ἔχει ἀγαθὸν τὴν ἀγάπην καὶ φιλικὴν σχέσιν, συμπεριφορὰν τὴν ἀφοσίωσιν καὶ θεωρίαν περὶ κόσμου εὐδαιμονικὴν· τέλος ἡ προσωπικὴ ἀγιότης ἔχει ἀγαθὸν τὸν θεῖον κόσμον, διαγωγὴν τὴν εὐσέβειαν καὶ ἀντίληψιν τοῦ κόσμου θεοκρατικὴν ἢ πολυθεϊκὴν. Αἱ γνήσiai αὐταὶ ἀξίαι πρέπει νὰ διαστέλλωνται ἀπὸ τῶν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀξιῶν, οἷαι εἶναι π. χ. αἱ λεγόμεναι «ἀξίαι τῆς ζωῆς» αἱ προβαλλόμεναι ὑπ' ἄλλων τε πολλῶν καὶ δὴ καὶ τοῦ Nietzsche καὶ τοῦ Bergson, καθ' οὓς αὐτὴ ἡ ζωὴ εἶναι ὡς τοιαύτη τὸ ἀκρότατον ἀγαθὸν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ ἔχουσι κατὰ τοσοῦτον ἀξίαν, καθ' ὅσον ὑπηρετοῦσιν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ζωῆς. Τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν³ ἐντόνως καὶ μετὰ σαρκασμοῦ ἀποκρούει ὁ Rickert παρατηρῶν εὐλόγως τε καὶ ὀρθῶς ὅτι οὐχὶ πᾶσα ζωὴ ἔχει ἀξίαν⁴ ἀλλὰ μόνον ἡ χρησιμεύουσα ὡς ὄρος καὶ μέσον πρὸς πραγμάτων τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν.

Ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι μὴ μόνον νὰ ἀνιχνεύσῃ καὶ κατὰ σύστημα τάξῃ τὰς ἀξίας ἀλλὰ καὶ νὰ ἀγάγῃ εἰς σχέσιν τὸ κράτος αὐτῶν πρὸς τὸ βασίλειον τῶν ὄντων καὶ τὴν πραγματικὴν ζωὴν. Ἡ συναρμογὴ τῶν δύο τούτων κόσμων γίνεται διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς ἐκτιμήσεως, ἣτις προσνέμει ἀξίαν εἰς τὰ ὄντα καὶ ποιεῖ αὐτὰ «ἀγαθὰ». Ἡ ἐνέργεια τῆς ἐκτιμήσεως εἶναι ἀναφορὰ πρὸς τὰς ἀξίας καὶ ἐνέχει σημα-

¹ Τὴν γνῶσιν τῶν ἀξιῶν ἀρνούμεθα, ὡς εἴρηται, ἐκ τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἀναφαίνονται ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀναπτύξει, ἣτις διατελεῖ συνεχιζομένη καὶ δὲν εἶναι συντετελεσμένη, ἔπεται ὅτι τὸ σύστημα τῶν ἀξιῶν δὲν εἶναι ἀπηρτισμένον καὶ τέλειον ἀλλ' ἀνάρτιον καὶ ἀσυντέλεστον (offen).

² Πραγμάτων τῆς ἠθικότητος εἶναι τὰ ἀγαθὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, οἷον ὁ γάμος, ἡ οἰκογένεια, ἡ πολιτεία καὶ ὅσα ἄλλα.

³ Μετὰ δυσφορίας παρατηρεῖ ὁ Rickert ὅτι ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς εἶναι ἡ μάλιστα διαδεδομένη σύγχρονος θεωρία, «φιλοσοφία τῆς μόδας» (Mode-philosophie).

⁴ Ζωὴν ἔχουσιν «οἱ μύες καὶ οἱ φθειρες καὶ οἱ κόρεις», «ζῶσι καὶ ἄνθρωποι τὴν τῶν φυτῶν ζωὴν». Ἄλλ' ἔχει ἄρα ἡ τοιαύτη ζωὴ ἀξίαν;

σίαν, ἔννοιαν (Bedeutung, Sinn)¹ πρὸς κατανόησιν καὶ εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὰ ὄντα χάριν δημιουργίας ἀγαθῶν. Ἡ σημασία τῆς ἐνεργείας, ἥτοι ἡ σημασία τῆς ἐκτιμήσεως, δὲν εἶναι, λέγει, οὔτε πραγματικὸν ψυχικὸν ὄν οὔτε ἰσχύουσα ἀξία ἀλλ' εἶναι ἡ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ἐνυπάρχουσα σημασία τῆς ἀξίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ σύνδεσις καὶ ἐνότης τῶν δύο βασιλείων². Οὕτω μεταξὺ τοῦ βασιλείου τῶν ἀξιῶν καὶ τοῦ τῶν ὄντων ὑπάρχει τρίτον διάμεσον καὶ ἀμφοτέρων συνδεδεικὸν «τὸ βασίλειον τῆς σημασίας» (Reich des Sinnes). Ἐν αὐτῷ συνάπτεται τὸ ἀχρονον καὶ μὴ πραγματικὸν κῦρος μετὰ τοῦ ἐν χρόνῳ πραγματικοῦ ὄντος· ἡ ἔνωσις δ' εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὰ συναπτόμενα διατηροῦσιν ἅμα τὴν ἰδίαν αὐτῶν φύσιν, ἥτοι κατὰ τινα τρόπον δὲν ἐνοῦνται (ἐνωτικὴ ἅμα καὶ χωριστικὴ σύνθεσις)³. Αἱ ἰσχύουσαι ἀξίαι δὲν πρέπει νὰ χρησιμεύωσιν εἰς ἀφανισμόν τοῦ κατ' αἴσθησιν πραγματικοῦ ἀλλὰ νὰ συντελῶσιν εἰς ἀνύψωσιν αὐτοῦ· εἰ δὲ μή, οὐδεμίαν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα θὰ εἶχεν ἡ ζωὴ. Ἡ σημασία τῆς ζωῆς ἔγκειται, ὡς ἤδη ὑπεδηλώθη, ἐν τῇ «πραγματώσει ἀξιῶν». Ὁ ἄνθρωπος ζῆ—κατὰ τοὺς ἀσπαζομένους τὴν μεταφυσικὴν τοῦ πνεύματος—ἐν τῷ ἀπολύτῳ, ἐφ' ὅσον ἐκτιμᾷ τὰς ἀπολύτους ἀξίας καὶ κατανοεῖ τὴν ὑπερβατικὴν σημασίαν· οὕτω ζῆ γνησίως πνευματικὴν, ἥτοι ἀληθῶς πραγματικὴν καὶ ἅμα ἀξιόλογον ζωὴν. Ἡ ἀνύψωσις δὲ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἀπολύτως ἀξιόλογον πνεῦμα τὸ ἐκτιμῶν μόνον ἐγκύρους ἀξίας ἢ κατὰ θρησκευτικὴν ἔκφρασιν ἢ ἀνύψωσις εἰς τὸν θεὸν ὡς τὴν περίληψιν πασῶν τῶν ἀξιῶν καὶ πάσης πραγματικότητος, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἢ μετατροπῇ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ εἰς τὸ πνευματικὸν ἀποτελεῖ τὴν σταθερὰν σημασίαν τοῦ παρόντος βίου, ὅστις τοιουτοτρόπως αἴρεται ὑπὲρ τὴν γῆν καὶ μεταρσιοῦται οὐράνιος καὶ καθαγιαίνεται. Καὶ ὅσοι δὲ ἀρνοῦνται τὴν μεταφυσικὴν τοῦ πνεύματος—ὅπως ποιεῖ καὶ ὁ Rickert—ὁμολογοῦσιν οὐχ ἦττον ὅτι αἱ ἀξίαι πορίζουσιν ἔρεισμα καὶ βάσιν εἰς τὴν κατ' αἴσθησιν ὑπαρξιν, παραδέχονται ὅτι αἱ ἀξίαι λαμπρύνουσι καὶ ἀγιάζουσι τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν.

Τὸ σύστημα τοῦ Rickert ἀποτελεῖ εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν θεωριῶν τοῦ Windelband, χαρακτηρίζεται δὲ ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτοῦ ὡς ὑπερβατικὴ ἰδεοκρατία⁴. Ἀναπτυχθὲν κατὰ μικρὸν

¹ Τὸ αὐτὸ πράγμα καλεῖ ὁ Rickert καὶ Aktsinn. Ἐπιθι System der Philosophie, σ. 261.

² Ἐνθ. ἄνωτ.

³ Ἡ διατύπωσις αὕτη εἶναι προδήλως ἐγγελικὴ.

⁴ Ἰδεοκρατικὸν μὲν εἶναι τὸ φιλοσόφημα τοῦτο διότι παραδέχεται

διὰ τῆς ἐπιδράσεως πολλῶν φιλοσοφικῶν τάσεων¹ προσήγγισε μὲν μάλιστα πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Fichte προσήγγισε δὲ πρὸς τὸ τοῦ Ἐγγέλου. Πάντως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παροραθῶσιν αἱ διαφοραὶ, αἵτινες οὔτε μικραὶ οὔτε ἀσήμαντοι χωρίζουσι τοὺς φιλοσόφους ἀπ' ἀλλήλων. Δὲν εἶναι, φέρ' εἰπεῖν, μικρὰ ἢ διαφορὰ ἢ περὶ τὴν ἐκδοχὴν τῶν ἐννοιῶν· ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὁ Rickert ἐκδέχεται τὰς ἐννοίας ὡς προῖόν ἀφαιρέσεως, ἦγεν εὐλόγως εἰς ἀρνησιν τοῦ συστήματος ἐννοιῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς ἀπόκρούσιν τῆς ἐγγελικῆς διαλεκτικῆς. Ἐπὶ τούτοις καταπολεμεῖ ἐντόνως τὴν μεταφυσικὴν τοῦ πνεύματος καὶ ἀντὶ τῆς Μεταφυσικῆς θέλει νὰ ἰδρῦσῃ *Προφυσικὴν*². Ἀλλὰ παρὰ ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας διαφορὰς συμφέρεται μεγάλως ὁ φιλόσοφος τῆς Ἀϊδελφίης πρὸς τὸν Ἐγγelon καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς ἐννοίας τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ κόσμου. Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν Rickert δὲν εἶναι μόνον κριτικὴ ἐπιστήμη τῶν αἰωνίων ἀξιῶν ἀλλὰ καὶ καθόλου ἐπιστήμη τοῦ σύμπαντος· ἔχει ὑποκείμενον τὴν συνθετικὴν ἐνότητα τοῦ πραγματικοῦ ὄντος καὶ τῆς μὴ πραγματικῆς ἐννοίας, τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς. Περιεχόμενον μὲν τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ σύνολον τῶν ὄντων μορφή δὲ τὸ σύστημα ὅπερ θὰ ποιήσῃ τὸ χάος κόσμον καὶ θὰ ἀγάγῃ τὴν ἐννοιαν τοῦ σύμπαντος εἰς ἐπιστημονικὴν συνείδησιν. Δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ὡς ἀντικείμενον μήτε τὸ εἶδος καθ' ἑαυτὸ μήτε τὴν ὕλην καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ νοοῦμεν ἀμφοτέρω, εἶδος τε καὶ περιεχόμενον. Ὅτι δὲ ἰσχύει περὶ οἰουδήποτε καθόλου θεωρητικοῦ ἀντικειμένου, ἰσχύει κατ' ἀνάγκην καὶ περὶ τοῦ κόσμου, ὅταν οὗτος καταστῇ θεωρητικὸν ἀντικείμενον. Ἐὰν λοιπὸν θέλωμεν νὰ νοήσωμεν τὸν κόσμον λογικῶς καὶ θεωρητικῶς ὡς ἀντικείμενον, ὀφείλομεν νὰ νοήσωμεν αὐτὸν συναμφοτέρως ὡς μορφήν καὶ ὡς περιεχόμενον. Ἡ τοιαύτη τοῦ Rickert ἀντίληψις τοῦ κόσμου, ὡς καὶ ἡ μομφὴ αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἐνισμοῦ, συμφωνεῖ εὐδήλως πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἐγγέλου, ὅστις ἀπορρίπτων τὰς μονομερεῖς ἐκδοχὰς ἀσπάζεται τὴν ἀρχὴν τῆς συγκεκριμένης ὁλότητος³. Ὡς ὅλον δὲ θεωρούμενος ὁ κόσμος δὲν δύναται

μόνον τὸ ὄν τὸ δεδομένον ἡμῖν ὡς παράστασις, ὑπερβατικὸν δὲ λέγεται διότι θεωρεῖ τὸ πρέπον ὡς λογικῶς πρότερον τοῦ ὄντος.

¹ Ἐπὶ τὸν Rickert ἐπέδρασαν πλὴν τοῦ Windelband ὁ Bergmann, ὁ Riehl, ὁ Shuppe, ὁ Sigwart, ὁ Volkelt, καὶ ὕστερον πάλιν ὁ Eucken, ὁ Husserl, ὁ Meinong, ὁ Münsterberg, ὁ Natorp, ὁ Rehmke, ὁ Simmel.

² System der Philosophie σελ. 289 ἕξ. 296.

³ Ὅπως ὁ Ἐγγelos οὕτω καὶ ὁ Rickert ἀπονέμει μεγάλην σπουδαιότητα εἰς τὴν μέθοδον ὡς θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας. Σπουδάζουσα ἢ

τὸ παράπαν νὰ εἶναι ἄπειρος, διότι τὸ ἄπειρον εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ ὅλον. Καὶ ἀγνοοῦμεν μὲν οἱ ἄνθρωποι ὡς περιορισμένα ὄντα τὸ πέρασ καὶ τέλος τοῦ κόσμου ἀλλ' οὗτος ὡς ὅλον εἶναι πλέον ἢ πεπερασμένος. Τὸ ὅλον πρέπει πάντοτε νὰ νοῆται ὡς τι ἔχον τέλος καὶ δὴ τέλος πλήρες· τὸ ἔχον πέρασ καὶ τέλος, ἦτοι τὸ πεπερασμένον καὶ τέλειον ἀντίκειται πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ ἀτελές. Ὑποκείμενον δὲ καὶ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας εἶναι οὐχὶ τὸ ἄπειρον, τὸ ἀνάρτιον καὶ ἀτελές, τὸ μὴ ἀποτελοῦν ὅλον, ἀλλὰ τὸ πεπερασμένον, ὅπερ ὡς πρὸς ἡμᾶς μὲν εἶναι ἀνεξάντλητον ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχει ἀπηρτισμένον ὅλον· δὲν φθάνομεν διωλογοῦμένως εἰς τὸ πέρασ αὐτοῦ, ἔχομεν δ' ὅμως ἔννοιαν τούτου ὡς συντετελεσμένου ὅλου. Τὴν ἔννοιαν λοιπὸν τῆς συντετελεσμένης ὁλότητος τοῦ κόσμου ἔχει νὰ ἐρευνήσῃ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἔννοια τοῦ τελείου πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ βᾶσις εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ συστήματος. Ἐπάναγκες δὲ νὰ διακρίνηται ἡ ἔννοια τοῦ μὴ πεπερασμένου (unendlich), ἦτοι ἀσυντελέστου καὶ ἀτελοῦς ὅλου, ἀπὸ τῆς ἔννοιας τοῦ ὅλως πεπερασμένου (voll - endlich), τοῦ πλέον ἢ πεπερασμένου (überendlich) ὅλου, περὶ ὃ ἀσχολεῖται ἡ φιλοσοφία. Ἡ τοιαύτη διάκρισις εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐγγέλου γενομένην διαστολήν τοῦ «ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἀπείρου», καθὰ αὐτὸς ὁ Rickert ὁμολογεῖ¹. Ὡσαύτως ἀναγνωρίζει τὴν ἐνότητα ἀξίας καὶ πραγματικότητος καὶ θεωρεῖ ἀναγκαίαν τὴν σύναψιν αὐτῶν ὡς ἀποτελουσῶν δύο ὄψεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος. Ὅτι τὸ πρᾶγμα τοῦτο τὸ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς προσπίπτον ὡς παράδοξον εἶναι δυνατόν, μαρτυρεῖ ἡ ἄμεσος ἐμπειρία, καθ' ἣν συνορῶμεν τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος ἄνευ χωρισμοῦ πραγματικοῦ καὶ μὴ πραγματικοῦ (ἰσχύοντος). Ἡ ἐνότης ὑπάρχει ἀρχῆθεν πρὸ τῆς κατανοήσεως ὃ δὲ χωρισμὸς ἀξίας καὶ πραγματικότητος εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν, διότι μόνον δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται λογικῶς ἡ ἀρχέγονος ἀμφοτέρων ἐνότης. Καὶ ὄντως ἡ ἐπιστήμη χωρεῖ οὐχὶ ἀπὸ τοῦ πλήθους εἰς τὴν ἐνότητα ἀλλὰ τοῦναντίον ἀπὸ τῆς ἐνότητος εἰς τὸ πλήθος, τουτέστιν ἀπὸ τῆς θολερᾶς καὶ συγκεχυμένης ἐνότητος τοῦ ψυχικοῦ βίου εἰς τὸ σαφὲς πλήθος τῶν ἐνοιῶν, αἵτινες ποιοῦσι συνειδητὸν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀφθονίαν τοῦ σύμπαντος. Τοιοῦτοτρόπως συμφωνεῖ καὶ ἐνταῦθα ὁ Rickert πρὸς τὸν Ἐγγέλον. Καθόλου δ' εἰπεῖν πειρᾶται κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐγγέλου νὰ

φιλοσοφία νὰ κατανοήσῃ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς ἐξετάζει ἅμα τὸν τρόπον, καθ' ὃν θὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ. Εἶναι δὲ σφαλερὰ ἡ δοξασία ὅτι μόνον αἱ ἐπιμέρους ἐπιστῆμαι καὶ οὐχὶ ἡ φιλοσοφία ἔχουσι χρεῖαν μεθόδου.

¹ System der Philosophie. σ. 21.

ἀπαρίσθη σύστημα φιλοσοφίας ἐρμηνεύον τὸ σύμπαν ὡς σύνολον λογικῶν περιεχομένων.

Ἡ φιλοσοφία τῶν ἀξιῶν, εἰ καὶ ἔχει ὄντως ἀξίαν ὡς ἠθικὴ θεωρία, ὅμως ὡς τοῦ κόσμου ἐρμηνευτικὸν σύστημα δυσκόλως δύναται — ἐν ἣ μάλιστα διὰ τοῦ Rickert προσέλαβε μορφῇ — νὰ τύχη ἀποδοχῆς, ὅποτε ἐνέχεται εἰς ἀπίθανα δόγματα. Οὕτω π.χ. αἱ ἀξίαι, εἰς αἷς τὰ ὄντα ἀνάγονται, ἐκλαμβάνονται ὡς κράτος μὴ ὑπαρχόντων ἀλλ' ἰσχυρόντων κανόνων καὶ τιθέμεναι ὑπὲρ τὴν συνείδησιν (transzendente) ἀποβαίνουσιν ἀνυπόστατοι· διότι οὔτε ὡς μεταφυσικαὶ οὐσίαι χρησιμεύουσιν οὔτε εἰς νοοῦσαν ἀρχὴν, τὸν Λόγον, ἀναφέρονται¹. Ἀξίαι καὶ κανόνες νοοῦνται μόνον ἐφ' ὅσον ἀναφέρονται εἰς τι πρὸς ὃ ἰσχύουσιν, ἀπόλυτοι δὲ ἀξίαι προϋποθέτουσιν ἀπόλυτον νόησιν καὶ ἀπόλυτον σκοπὸν· εἰ δὲ μή, καταντῶσιν ἀδιανόητοι. Ἐπὶ τούτοις ἡ καθόλου (ἀπόλυτος) συνείδησις ἀποβάλλουσα (ὅπως καὶ ἀξίαι) τὴν ὑπαρξιν καταβιβάζεται εἰς ἀπλὴν «ἐννοίαν» ἀλλ' οὕτως ἀδυνατεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φορεὺς τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος. Ἄν δὲ πάλιν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπάρχει ἡ ἀπόλυτος συνείδησις ὡς τοιαύτη, τότε οὐδένα λόγον ἀποχρῶντα ἔχει ὁ ἀμείλικτος πόλεμος κατὰ τῆς μεταφυσικῆς². Προστεθῆτω ἐν τέλει ὅτι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀξίαι οὔτε πάντοτε οὔτε ὑπὸ πάντων νοοῦνται καὶ ἐφαρμόζονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀλλ' ἐνῶ αἱ λέξεις αἱ τῶν ἀξιῶν δηλωτικαὶ παραμένουσι, τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἐκάστοτε μεταβάλλεται³.

9. Ὁ ξυνούστατος μαθητὴς τοῦ Windelband καὶ τοῦ Rickert ἐγένετο ὁ *Lask*⁴, ὅστις περαιτέρω τῶν διδασκάλων χωρήσας διέγνω τὴν μονο-

¹ Ὁ Münsterberg (1863—1916), ὅστις προθυμηθεὶς νὰ συναρμόσῃ τὴν ἠθικὴν ἰδεολογίαν τοῦ Fichte καὶ τὴν σύγχρονον φυσιολογικὴν ψυχολογίαν διέγραψε πρῶτος σύστημα ἀξιῶν («Philosophie der Werte», 1908) καὶ ἐν πολλοῖς κατέστη ὁδηγὸς τοῦ Rickert, ἀνήγαγε προσφορώτερον καὶ κάλλιον αὐτοῦ πάσας τὰς ἀξίας εἰς τὸ Ὑπερ-ἐγώ, τὸ Ἅγιον. Παραπλήσια ἐποίησεν, ὡς εἶδομεν, καὶ ὁ Windelband.

² Εἶναι ἀξίον σημειώσεως ὅτι ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος φιλοσοφικὴ θεωρία καταπολεμεῖ τὴν μεταφυσικὴν, εἰ καὶ κατ' ἀλήθειαν κινεῖται πάντοτε ἐν μεταφυσικαῖς ἐννοίαις καὶ ταύτας μεταποιεῖ εἰς λογικὰς ἐννοίας ἀξιῶν.

³ Ἐὰν περὶ τὰς θεωρίας τοῦ Rickert διετρίψαμεν πλέον ἴσως τοῦ δέοντος, τοῦτο ἐπράξαμεν μόνον διότι ἐπ' ἐσχάτων παρ' ἡμῖν κυκλοῦνται εὐρύτερον.

⁴ Ὁ Emil Lask ἐγεννήθη τῷ 1875, ἐδίδαξεν ἐν Αἰδελβέργῃ καὶ ἔπεσεν ἐν τῷ πολέμῳ τῷ 1915. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ μνημονευτέα τὰ «Die Logik der Philosophie und die Kategorienehre», 1911 καὶ «Die Lehre vom Urteil», 1912. Ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγα κατέλιπεν ἀνέκδοτα συγγράμματα, ἅτινα πάντα συνεξεδόθησαν ἐν τρισὶ τόμοις (Gesammelte Schriften, 1923—4).